

Síntesi ambiental de les serres del Montnegre i Corredor

Treballs

Joan Manuel Riera

Biòleg, Escola de Natura del Corredor

El Montnegre és fosc, costerut, caducifoli al capdamunt, sadollat d'aigua als sots, relativament inhòspit, d'accés embolicat i desorientador. Solitari tradicional, forestat sense interrupció.

El Corredor és lluminós, suau, hospitalari, accessible; amable, en definitiva. Frequentat en alguns punts molt concrets fins a la saturació. Tots dos mancats de pobladors actualment, però amb una pregonia petja humana en els seus paisatges.

Dos massissos germans, amb peculiaritats ben diferenciadores, que esdevenen xarnera contínua entre la marina i la depressió prelitoral. Dues muntanyes poblades de boscos –més o menys espesos–, obertes per esporàdics conreus estratègics i solcades per una munió de sots frescals que els aixaragallen pregonament.

La descriptiva senzilla dels diferents sistemes que hom pot descobrir en aquestes muntanyes és cabdal per interpretar la seva història geològica, els processos ecològics que s'hi donen i el desenvolupament humà que han experimentat des d'antic. Aquests ambients han estat i són configurats per les diferents combinacions que la roca, el clima i els éssers vius –amb l'espècie humana al capdavant– prenen en el territori.

PRELUDI

Per a comprendre un territori cal estudiar-lo des de diferents àrees del coneixement i mitjançant diversos canals. Amb perspectives locals i també des d'una certa distància. Què té a veure l'elefant de Canyamars amb la contaminació de l'aqüífer, amb la font de Canaletes de Barcelona i

amb els enterraments neolítics de Dosrius? Quina és la relació entre la inversió tèrmica, el broc,¹ els pous de glaç i l'arenys de la riera? La integració de la geologia, la climatologia, l'ecologia, la història, la toponímia, l'economia i d'altres disciplines, possibilita la síntesi del gran trencaclosques que és la interpretació global del paisatge. Alhora, aquesta síntesi permet l'adquisició d'un bagatge bàsic per al desenvolupament d'una població –de persones– integrada i equilibrada.

EL RELLEU, ESCULTURA DEL PAISATGE Rocam + clima = relleu

Les formes del relleu d'un territori vénen donades per l'acció del clima sobre la roca. Ara fa uns 500 milions d'anys, al territori ocupat per l'actual serralada litoral, l'escorça terrestre estava constituïda majoritàriament per grans muntanyes de pissarres i roques similars, formades en el Paleozoic.

Posteriorment, ara fa un 260 milions d'anys, el magma que es trobava sota l'escorça va exercir diverses intrusions dins d'ella. Els magmes intrusius, amb pressions i temperatures formidables, van dissoldre les capes inferiors de les pissarres i van modificar l'estructura de les capes immediates que no van arribar a fondre, mitjançant el procés anomenat *metamorfisme de contacte*.

Aquests magmes, intruïts en successives onades ben diferenciades,

originaren diferents tipus de granitoides, compostos bàsicament de quars, feldspats i miques.

Un cop cristal·litzats i, per tant, consolidats els granitoides, una munió de fractures d'amplades molt variables (de pocs mil·límetres a desenes de metres) permeteren la intrusió de filons o dics de magma procedents de la cambra magmàtica inferior. Aquests magmes no arribaren a la superfície.

Actualment, els granitoides afloren allà on l'erosió ha eliminat les pissarres: a la major part de la serralada. Només els cims del Montnegre les conserven actualment.

La diferent proporció de minerals del magma ha originat diferents tipus de granitoides, amb diferents nivells de resistència a l'erosió: granits (o leucogranits) als cims del Corredor i granodiorites a la resta del territori, en ordre decreixent de duresa. La distribució d'aquests materials diferents i també la localització dels dics, conforma els relleus de la zona. La presència d'esquistos (pissarres metamorfitzades) al Montnegre i de granits àcids al Corredor explica la diferenciació d'ambdues muntanyes. Les granodiorites, més toves, facilitaren la xarxa de fondalades que és Vallgorguina i que es troba a l'entreforc dels dos massissos.

El sector oriental de la serralada és el més complex, des del punt de vista geològic: calcàries, diferents mineralitzacions (que inclouen pirites a Montpalau) i, fins i tot, conglomerats,

s'afegeixen als granitoides i els esquistos en la configuració dels contraforts de la serralada entre Calella i Malgrat.

Les roques aporten coloracions contrastades als diferents sectors de la serralada: negreses i brunes –pels esquistos i calcàries– als cims del Montnegre i als estreps de can Carreres, la Guàrdia i Montpalau. Molt més clares –degudes als granitoides– al Corredor i a les parts basals i nord-orientals del Montnegre. Les roques també aporten microrelleus ben diferents i peculiars. A les zones amb leucogranits i granodiorites és freqüent observar formacions de boles de pedra que sovint prenen formes i mides espectaculars. Aquestes boles, aïllades o agrupades en *castells*, són fruit de la meteorització. A les serralades granítiques de la Selva i del Maresme es troben les millors formacions de boles de Catalunya.²

LES CAUSES NATURALS DELS AMBIENTS³ Relleu + clima = microclima

El clima mediterrani és suau i temperat per la presència del mar, que actua com a regulador tèrmic i proveïdor d'humitat. Aquest clima general presenta petites variacions –que poden esdevenir molt importants– causades per la interacció amb el relleu. El conjunt d'aquestes variacions en un indret determinat és el microclima. A continuació descriurem alguns efectes microclimàtics destacats a la serralada Litoral catalana.

¹ Broc és el nom que rep, si més no a Canyamars, el pinsà borroner (*Pyrrhula pyrrhula*). És un ocell hivernant que freqüenta les zones més frescals d'ambdós massissos quan el fred assota l'Europa central.

² Aquestes són les comarques granítiques amb clima marítim. Els granitoides en clima d'alta muntanya prenen formes diferents, més angulosos i abruptes. És el cas dels Encantants (Pallars Sobirà, Pirineus). Vegeu: Vilaplana, J. M. (1987).

³ Anomenem *ambient* cada sistema biogeogràfic caracteritzat per la conjuminació de diferents factors ambientals i dels elements que el componen (geo, relleu, sòl, microclima, vegetació, fauna, poblament humà, cultura). En distingim 5 grans grups al Montnegre i al Corredor: solells, bagues, carenes, fondals i grans valls.

Boires de façana a les carenes

L'aire humit provinent del mar topa amb les muntanyes properes a la costa. Aleshores el vapor es condensa, tot formant boires. La presència d'aquestes boires permet, particularment a les tardes d'estiu, la supervivència d'espècies de plantes i animals que altrament no suportarien la dessecació provocada per la insolació intensa. La boira evita la transpiració excessiva de les plantes. Els roures de fulla gran (*Quercus petraea*) i africà (*Q. canariensis*) i el faig (*Fagus sylvatica*) al Montnegre i el pi roig (*Pinus sylvestris*) al Corredor i al Montalt són exemples d'espècies afavorides per aquestes boires de façana, boires que són molt freqüents al Montnegre (en un 30 % de les tardes d'estiu), al Montalt, a la serra Polseruda i al Corredor. El Montalt, 60 metres més baix però més proper al mar, captura un percentatge important d'humitat que no arriba al Corredor, que té una presència inferior de boires.

Inversió tèrmica

Quan hi ha una gran estabilitat de les capes baixes de l'atmosfera, amb poca turbulència de l'aire, aquest s'estratifica verticalment en capes de diferents temperatures. L'aire fred, més dens i pesant, s'estanca arran de terra. L'aire calent, menys dens i més lleuger, ocupa les zones més altes. Aquest efecte és especialment acusat en fondals i conques envoltades de muntanyes, on l'aire roman més estable i mancat de moviment: les valls de Vallgorguina, Canyamars - Dosrius, Vallalta, les orientals de Tordera i Palafolls i totes les raconades on s'acumula l'aire fred i pesant. S'han arribat a registrar diferències

Les valls interiors serveixen una bona part de la biodiversitat de tota la regió. En primer terme, la capçalera de la vall de can Rimble-can Llibre, paral·lela a la de Canyamars. Dominant el massís, el santuari del Corredor. Al fons, el Montseny. (Fotografia: Joan Manel Riera, 2006)

de 8 °C entre estacions separades 100 metres amb 20 de desnivell (ca l'Arenes, Dosrius, gener 1987). Les baixes temperatures que es donen als fons de vall afavoreixen la condensació de la humitat i dificulten l'evaporació. L'ambient fred i humit d'aquests fondals condiciona molt les comunitats d'éssers vius, inclosa l'activitat socioeconòmica dels col·lectius humans.

Efecte solell-baga

L'orientació nord-est - sud-oest de les serres litorals condiciona dos ambients molt contrastats en funció de la seva exposició solar: el solell (*solei* en el ieisme maresmenc) i la бага (*bagueny* a l'Alt Maresme). Els vessants meridionals reben una insolació més intensa, a més de restar protegits dels vents freds del nord per la pantalla de la serralada. A les bagues, a més de rebre l'ombra de la muntanya, la incidència dels raigs del sol és més obliqua.

Aquesta diferent insolació a un vessant i l'altre de la muntanya influeix sobre la quantitat de llum disponible, sobre la temperatura i, conseqüentment, sobre l'evapotranspiració⁴ a què es veuen sotmeses les plantes. A banda i banda dels careners, doncs, hi ha importants diferències en la composició florística (les espècies presents) de la vegetació i en el ritme de creixement de les plantes, característiques que depenen de la llum, de la temperatura i, particularment a la regió mediterrània, de l'aigua. Aquests tres factors ambientals, sumats a l'efecte de la vegetació, condicionen al seu torn les poblacions d'animals, que es veuen afectades també, doncs, per l'orientació solar.

Pluviositat

L'altitud creixent comporta un augment de la pluviositat. La condensació del vapor d'aigua es veu afavorida pel descens de les temperatures propi de l'increment d'alçades i pel

4 L'evapotranspiració és la combinació de la pèrdua d'aigua que pateixen les plantes per transpiració (activa) i per evaporació (passiva).

xoc i compressió de l'aire humit amb els nuclis muntanyencs. Els vents més humits són els llevants, cosa que afegeix un índex de pluviositat (i d'humitat en general) superior als vessants orientals. Això explica, per exemple, les diferències observables als vessants oriental i occidental del Corredor quant a tipologia i densitat de la vegetació i quant a les activitats humanes.

Freàtic superficial

L'aigua i els sediments que les grans rieres que desguassen els dos massissos dipositen quan perden pendent generen uns importants aquífers superficials que suporten diferents ecosistemes aquàtics vinculats als aiguamolls i les riberes. Les rieres de Vallmanya, Sant Genís, Sant Ou i Sant Ponç, al sector torderenc, presenten unes planes al·luvials relativament extenses que encara serveixen uns aprofitaments poc artificialitzats i, en algun cas, amb làmines d'aigua gairebé permanents, com l'Estany a la vall de Sant Ou.

Tots aquests efectes microclimàtics vénen modulats per un dels agents generadors de paisatge més poderosos: l'activitat dels humans. Des del neolític fins a l'actualitat les persones han deixat llurs empremtes sobre el territori, tot i que les petges actuals, realment molt pregones, gairebé han esborrat les antigues. L'increment de biodiversitat, l'extensió de les pinedes i suredes o la presència de castanyers (*Castanea sativa*) i gats mesquers (*Genetta genetta*) són conseqüències antròpiques directes, per exemple. La pràctica dessecació dels estanys de la baixa Tordera, també.

ELS AMBIENTS

Els solells fortament antropitzats: l'herència de la vinya

La forta insolació i les temperatures relativament altes i alhora suavitzades per les marinades van afavorir l'establiment de la vinya als solells, des de les cotes baixes fins a les més altes, allà on altres conreus més exigents eren inviables.

Tot i l'alternança de conreus vinya-pineda-vinya, destinada a reposar el sòl exhaurit per la primera, l'herència d'aquest cultiu mil·lenari ha estat, pel que fa al substrat, un sòl migrat molt pobre en matèria orgànica. El pendent fort, l'evaporació intensa i la desprotecció del terreny s'han aliat en aquest empobriment edàfic. Val a dir que la plantació del pi pinyer, ultra els

beneficis econòmics de les pinyes, va impedir que l'esqueletització del sòl assolís nivells irrecuperables.

Quan la vinya va perdre rendibilitat, el darrer terç del segle xx, les pinedes es consolidaren, com a pas previ del tancament forestal per part de les alzines. Aquestes pinedes del present ho seguiran sent, però a condició que les pinyes siguin un producte forestalment desitjat.⁵ De fet, són el producte més rendible en l'actualitat. Amb una oscil·lació de preu entre 0,12 i 0,45 euros per quilo en els darrers 15 anys i un intrusisme molt fort, la seva explotació és actualment un dels fenòmens socioeconòmics més peculiars dels solells del Maresme. Tot i això, les inversions i el tractament silvícola associats a aquesta explotació són, actualment, ínfims o nuls.

Les darreres vinyes de Trentapasses, a la baga del Corredor. L'espai agrari comporta un enriquitment de les comunitats vives de la serralada, en aportar a una munió d'espècies noves oportunitats, impossibles d'asolir en boscos tancats i poc diversos. (Fotografia: Joan Manel Riera, 2006)

⁵ El seu futur depèn de la incidència de les activitats humanes. La successió ecològica avança en el sentit de la recuperació forestal climàtica: les vinyes abandonades esdevenen brolles, les brolles es cobreixen de pins i les pinedes acaben essent alzinars. Els alzinars són inicialment espessos en tota la seva secció i, en edevenir madurs, el seu sotabosc acaba per ser gairebé inexistent, per mor de la manca de llum. Un bosc naturalment net, en vocabulari tradicional. Les persones poden aturar aquesta successió i perpetuar la pineda, a costa, però, d'una intensa i continuada acció silvícola.

Aquests solells han estat les zones més afectades pels incendis forestals a la serralada, molt més freqüents i extensos al sud de la riera d'Argentona que no pas al Corredor i al Montnegre.

El turó de Palafolls, la Guàrdia, Montpalau i can Carreres de Pineda han estat les zones cremades amb més recurrència. Amb el decurs del temps, el nombre d'inicis de foc creix (per la minva de la cultura forestal entre els usuaris del bosc), però la seva extensió baixa espectacularment (per l'increment de la vigilància i de la celeritat en l'extinció). Curiosament, els incendis més grans del segle xx al Corredor i al Montnegre s'han donat en zones de bagueny i a mitjan anys 50 (el Cremat d'en Gol, al vessant nord-occidental del Corredor, i el puig d'en Caselles, al Montnegre oriental, 1945).

Actualment, gran part dels solells són boscos joves en regeneració, en trànsit vers el seu destí estable i permanent: l'alzinar madur. Una altra part –molt extensa– d'aquests solells ha estat urbanitzada i ja allotja una població sedentària creixent de ciutadans. El sistema vinya-pineda ha estat substituït per ciment, asfalt, jardins i piscines a Can Massuet, Can Bruguera, Castellar d'Índies, Vista-mar, Roca Rossa, Niàgara Parc, Canadà Parc i un nombre espectacular d'urbanitzacions que envolten –o que descaradament n'assetgen els cims, com Font del Montnegre– l'espai protegit. Aquest canvi d'ús del sòl ha estat potenciat per la millora de les comunicacions amb les ciutats properes, un fenomen comú a tota la perifèria metropolitana.

Ambdues dinàmiques –la reforestadora i la urbanitzadora– estan a punt de fer desaparèixer un dels sistemes

més peculiars dels contraforts mariners de la serralada: el món dels garrofers, de les vinyes vora mar, dels prats d'albellatge (*Hyparrhenia pubescens*) ocupants de conreus cansats, amb hostes il·lustres com un saltamartí específic d'aquesta gramínia (*Brachycrotaphus tryxalicerus*), el llangardaix (*Lacerta lepida*), el mussol (*Athene noctua*), el cucut reial (*Clamator glandarius*), pràcticament extingit, el siboc (*Caprimulgus ruficollis*), l'abellerol (*Merops apiaster*) i molts altres organismes. És un ecosistema agroramader al caire de la desaparició definitiva.

Els solells forestals: racons protegits

En alguns bocins dels vessants solells, diferents causes (principalment l'orografia accidentada o l'abandonament de la gestió) han comportat una menor intensitat en l'activitat humana. La conseqüència d'això és la presència actual d'alzinars joves (anomenats *aulets* a l'Alt Maresme) i alzinars amb suros (particularment als sectors orientals, amb sòls més àcids). En general, a les zones més alteroses resten els solells més densament forestats. El millor alzinar del Corredor en aquestes

condicions es troba a l'alta capçalera de la riera Rupitera, en una petita raconada. Als cims del Montnegre, roures i omes (*Ulmus scabra*) –molt més freqüents a la carena i a la baga– s'escampen entre les alzines que entapissen els rostos del solell.

Les bagues: alzinars frescals i bosquerols

La menor disponibilitat de llum per a la fotosíntesi i un règim de temperatures relativament fredes va dificultar l'establiment de la vinya a les bagues. La major creixença de les alzines motivada per una major disponibilitat d'aigua i una menor evapotranspiració que als solells, va afavorir el manteniment dels boscos per a la seva explotació per a llenya i per a carbó. La conversió de la fusta d'alzina en carbó facilitava el seu transport als nuclis de consum, tasca feixuga quan depenia de bestiar i d'homes sense ajuts mecànics. Les tècniques emprades, millorades amb la immigració de tortosins i cerdans (relativament important a la segona meitat del segle xix), han deixat la seva empremta al territori: des de la fesomia dels boscos fins a les estructures escampades per tots els alzinars: places carboneres per

El gaig (*Garrulus glandarius*) és un dels ocells més conspicus del bosc. L'increment dels espais forestals ha fet créixer notablement les seves poblacions.

(Fotografia: Joan Manel Riera, 2006)

al carbó, carboneres obertes (*sitges* o *súties*) i tancades (*forns*) per al carbonet, restes de cabanes, camins de bast i qui sap quants indicis de la feixuga feina dels bosquerols.

Les actuacions de manteniment de camins o d'estassades s'encaminaran en el futur més com una justificació en prevenció d'incendis que com a millores de la productivitat. O, en tot cas, com una conjuminació d'ambdues motivacions.

En aquestes bagues, els alzinars prenen un caire muntanyenc. Són boscos grossos (particularment a les zones més frescals), on l'alzina és la matriarca i l'ombra el seu ceptre.⁶ La humitat relativament important afavoreix un sòl ric en matèria orgànica, només perjudicat pels arrossegaments que l'explotació forestal ha comportat durant segles. Nombroses espècies de plantes i d'animals provinents de dominis més septentrionals hi troben un ambient favorable; roures (*Quercus sp.*), arç blanc (*Crataegus monogyna*), server (*Sorbus domestica*) i cirerer en són uns pocs exemples entre les plantes; talpó roig (*taup* al Maresme, *Clethrionomys glareolus*), pica-soques (*Sitta europea*) i pinsà (*Fringilla coelebs*) ho són entre els animals.

Entre les bagues del Montnegre, de la serra de Miralles, de can Carreres i entorns, del Montalt, de la serra Polseruda, de la serra de can Vallalta o de can Bruguera, entre d'altres, es troben els alzinars més ben conservats, tot i que moltes raconades baguenyes amaguen petits tresors (com a ca l'Arenes del Corredor o al turó de can Tarau, a Dosrius).

Els fondals: reialme de l'aigua

L'aigua de pluja que recullen tots els vessants va a parar indefectiblement, a través de la xarxa hidrogràfica, als fons de vall. Sots, torrents, fondos, fondals, rials, rigueranys i rieres esdevenen camins d'aigua, molts d'ells temporals, alguns permanents. Aigua que és motor de vida. Les fondalades, marcades per la presència de l'aigua i dels nutrients que transporta, són les àrees on la quantitat i la diversitat de vida són més elevades. El pendent i l'amplada del fondal condicionen la vida salvatge i els usos que les persones n'han fet i en fan. Podem agrupar aquests factors en tres sectors: els cursos alt, mitjà i baix (conceptualment relatius, habitualment).

El curs alt de les rieres, molt pendent, es correspon amb lleres pedregoses, ambaigües molt escadusseres – torrents occidentals i dels solells – però també gairebé permanents – torrents alterosos i grans rieres del Montnegre septentrional –, netes i de fauna pobra.

El curs mitjà, de pendent esmorteït, floresta exhuberant i curull de vida, ha estat origen d'inspiracions diverses i caracteritza les poblacions del cor dels massissos: Dosrius, Canyamars, Vallgorguina, Arenys de Munt, Sant Iscle i Sant Cebrià de Vallalta o Sant Genís de Palafolls.

El curs baix és dominat per arenys sorrencs envoltats de canyers i orfes d'aigua, excepte els pocs dies de l'any en què les tempestes sobtades els converteixen en tumultuoses manifestacions violentes d'aigua, sorres,

rocs i tot allò que la força empeny riera avall.

Curs alt: la ribera feréstega

El pendent fort fa l'aigua ràpida. És freda i neta. Arrenca i arrossega, però no sedimenta. La llera és estreta i pedregosa, sovint encaixada. Les molses i les falgueres hi senyoregen. El vern (*Alnus glutinosa*) i, al seu dessota, l'avellaner (*Corylus avellana*) i el gatell (*Salix atrocinerea*), comanen una galeria vegetal que serpenteja, tot seguint el curs d'aigua.

La força erosiva de l'aigua arriba a convertir els torrents amb més desnivell en lladres de les rieres més suaus.⁷ La riera del Far, al Corredor, que en el curs alt actual té un pendent molt suau, ha estat capturada dues vegades. Una és la captura del seu curs antic a càrrec de la riera de Rials, que ha deixat com a testimoni els camps d'origen al·luvial de les planes de Castell Vell. Una altra és a prop de can Bosc, on el torrent de Cabranses és actualment el destinatari de les aigües de la font del Ferro (o de la Comtessa), que antigament anaven a raure a la riera del Far, i que han deixat com a testimoni la petita plana al·luvial de les Passadores.

L'encaixonament de la majoria de torrents ofereix un ambient molt fresc, humit i protegit que serveix de recer a notables peculiaritats botàniques i faunístiques. El llor o llorer (*Laurus nobilis*), les falgueres polístic (*Polistichum setiferum*) i femella (*Athyrix filix-phoemina*), la becada (*Scolopax rusticola*), el pinsà

⁶ L'alzina, veritable barrera per a la llum, és qui marca el caire ombrívol i, per tant, fresc i humit, del seu sotabosc. Les poques espècies que resisteixen aquesta baixa il·luminació reben a canvi la compensació d'una major disponibilitat d'aigua. Al galzeran (*Ruscus aculeatus*) i al marfull (*Viburnum tinus*), s'hi afegeixen una munió d'espècies pròpies d'ambients frescals, com ara *Luzula forsteri*, *Teucrium scorodonia*, *Viola sylvestris*, etc.

⁷ El desnivell superior els confereix més capacitat d'erosió regressiva. Aquesta acció es manifesta en un aixaragallament ascendent que acaba guanyant la carena i prenent l'aigua als torrents que vessaven a l'altra banda, tot modificant la trajectòria formadora del relleu.

borroner o broc⁸ (*Pyrrhula pyrrhula*) i l'escarbat daurat (*Chrysotribax rutilans*) en són alguns exemples. El toixó (*Meles meles*) aprofita la facilitat que li confereix el sediment de la fondalada per excavar-hi el seu complex cau. Alguns d'aquests cursos alts han estat aprofitats, en el passat i actualment, mitjançant petites rescloses (riera Rupitera, sot del Fangar,...), ariets hidràulics (sot de can Vallalta), conduccions d'aigua (torrent de la Ferradura,...) i fonts al bell mig del canal (font de la Ferradura, font de la Pedra de l'Aigua, font del Mal Pas,...). Un ús peculiar antic fou el proveïment dels pous de glaç, més estès al curs mitjà.

La riera de Vallgorguina, que articula els dos massissos –Montnegre i Corredor– és, per la seva àmplia i ben conservada conca, una de les més importants i cabaloses de la serralada. El pont d'en Pradell és un pas estratègic per travessar la riera en l'accés al vessant del Corredor. (Fotografia: Joan Manel Riera, 2006)

Curs mitjà: la humitat i la frescor com a recurs

L'esmoreïment del pendent fa perdre velocitat a l'aigua del torrent. Els materials que arrossega van sedimentant i contribueixen a eixamplar la vall i engruixir l'aquífer.⁹ La vall ja és fonda i encara tancada: unes condicions òptimes per a la inversió tèrmica, que multiplica el fred de l'hivern. I són les àrees més riques en aigua. Coexisteixen els retallons de vegetació de ribera autòctona amb diverses modificacions antròpiques. Els fondals amb aiguamolls van deixar el lloc a les plantacions de vimeteres (*Salix sp.*), avui dia desaparegudes, a l'explotació del roldor (*Coriaria myrtifolia*) de les bardisses i al conreu del cànem.¹⁰ Les fulles

del roldor foren aprofitades fins a mitjan segle xx per a adobar pells. Els bosquerols les collien, les deixaven assecar i les batien. El destí final: les poblacions perifèriques, com Mataró, on es deixaven macerar en basses d'aigua per a diluir-hi els seus tanins¹¹ o bé les esmicolaven i introduïen als tambors del maquinari de les adoberies.¹² En tot cas, fou freqüent la modificació de cursos per millorar l'explotació de les terres (planes de can Bosc o de can Gel, al Corredor, per exemple).

La combinació aigua-fred-distància a Arenys, Mataró i a Barcelona fou l'adequada per a la fabricació i comercialització de gel.¹³ Quatre pous

de glaç o les seves restes es troben al municipi de Dosrius. Dos a la conca font del Ferro-Cabrances i dos a la conca de Canyamars. Un cinquè, desaparegut avui dia, ha estat referenciat prop de can Tarau, a Dosrius.¹⁴ El pou propietat de can Prat, a Canyamars, és el més ben conservat. L'aigua de la riera era derivada des de la resclosa de can Cunit fins a la bassa on es glaçava de forma natural a l'hivern. Aquesta bassa encara es conserva, malgrat el descrostonament del lliscat, les bardisses i la destrucció parcial l'any 1995 en la construcció d'una pista de desembosc. La capa gelada era seccionada amb xerracs especials, i els trossos eren introduïts al pou, fent-los lliscar per una ram-

8 Broc és el nom local del pinsà borroner a Canyamars. Comunicació verbal del desafortunat Pitu de can Vallalta (1980).

9 En l'obertura d'un pou practicat en aquest sediment, prop de la confluència de la riera de Canyamars amb la de can Rimble, a pocs metres de fondària, aparegué un queixal d'elefant antic, datat en uns 90.000 anys d'antigor, investigat pel Museu de Granollers (ARRIZABALAGA, A. i BERTRAN, J.).

10 Tot i les hipòtesis (MARIÀ RIBAS) sobre la situació d'aquest conreu a les valls de Canyamars i la seva relació amb el nom del poble, hom ha especulat amb altres possibles orígens del topònim (JOAN GEL, 1990).

11 Comunicació verbal de J. RIGAU (Dosrius). I QUER, 1764.

12 Comunicació verbal de PERE MONTSERRAT (2006).

13 Font: Un document interessant, escrit probablement entre els anys 1770 i 1780 i recollit pel Butlletí de l'Agrupació Excursionista de Badalona (1937). Sobre aquest document no tenim cap altra referència.

14 Comunicació verbal de NEUS ALZINA (Dosrius).

pa, encara sencera, que connectava la zona de congelació (bassa) amb la de conservació (pou). A Llinars, dos foren els pous de glaç actius fins al segle XIX.

Els plans de fons de vall corren el risc de perdre la seva ocupació agrícola actual, dominada pels cultius de pollanques, plàtans i els farratgers, a mans de la indústria, com ha succeït en gran mesura al curs baix. La dinàmica poblacional ha estat marcada per un increment lúdic i residencial, vinculat a la frescor d'aquestes valls. El turisme temporal a meitat de segle, el sedentari al darrer terç de segle i la residència permanent als darrers anys, són el motor econòmic actual a mitjà termini.

Curs baix: l'aprofitament de l'aigua, la instal·lació industrial i les vies de comunicació modernes

La llera de la riera és ampla i sorrenca.¹⁵ Els seus marges són coberts de canyes (*Arundo donax*) com a herència d'un continu i intens aprofitament hortícol dels contorns. Verns, avellaners i gatells han cedit el lloc a àlbers (*Populus alba*), oms (*Ulmus minor*), lledoners (*Celtis australis*), pollanques (*Populus nigra* i híbrids) i plàtans (*Platanus hybrida*), tot i que en alguns indrets es manté l'alloc (*Vitex agnus-castus*), arbust propi dels marges del curs baix de la riera i antigament aprofitat per a cistelleria. L'aquífer és intensament aprofitat. A la darrereria del segle XIX,¹⁶ els aquífers principals de la riera de

Dosrius foren interceptats, i la seva aigua conduïda vers el Baix Maresme i el Barcelonès. Això comportà l'empobriment dels aquífers de tota la conca d'Argentona, la pèrdua de les aigües superficials semipermanents i de la zona d'aiguamolls de can Matavents¹⁷ i la regressió del vern (i espècies acompanyants) des de la desembocadura fins als torrents de capçalera.¹⁸ Les aigües superficials, sempre més o menys temporals, eren aprofitades com a força motriu als molins fariners, com a tota la serralada (a can Misser Prats, a Riudemeia, a can Boba, a can Galopa, a can Saborit, a les Mateves, a can Puigvert, a Sant Pere de Riu i a desenes de llocs més) i per al regadiu de l'horta propera, mitjançant palanques de derivació temporal de cabals. Alhora, per impedir la inundació indesitjada de les planes adjacents a la llera, hom aixecava les *motes*,¹⁹ mantingudes sovint gràcies al fort i complex sistema d'arrels i rizomes dels canyers i alocars.

Precisament és en aquestes zones properes a la riera on s'han instal·lat les vies de comunicació (per la facilitat de penetració) i les àrees industrials (per les facilitats d'accés, de proveïment d'aigua i de construcció en pla). No sempre els càlculs de les estructures viàries, industrials i residencials han previst els períodes de recurrència d'inundació temporal a llarg termini. Tordera, Vallgorguina, Dosrius o Argentona, per esmentar-ne algunes, són poblacions amb espais construïts vulnerables a les rierades. També ho són Arenys, Canet,

Calella i tota la resta de poblacions costaneres.

L'element destacable als cursos baixos de la riera, i que hauria de condicionar-hi les actuacions humanes, és la conjuminació de riquesa i risc que aporta l'aigua en règim irregular i sobtat.

En paraules de Pere Montserrat, botànic de referència de la serralada, a la *potència* (producció, edificació, activitat intensa) que es verifica als baixants de les rieres, cal que hi correspongui *eficiència* (i prudència) a les parts altes de la muntanya: la bona conservació forestal i edàfica de la carena del Montnegre és la salvaguarda de la seguretat de les poblacions basals.

Les carenes

Les carenes marquen les zones on la roca ha estat més respectada per l'erosió, atesa la seva duresa superior. Algunes són abruptes i costerudes, com al Montnegre i al Montalt. D'altres formen suaus planes al capdamunt de la muntanya, com al Corredor. La història geològica, ja ho hem vist, n'és la causa.

La major freqüència de boires i de pluviositat d'aquestes carenes afavoreix el manteniment de boscos madurs amb una gran abundància d'espècies de distribució eurosiberiana i atlàntica. Ara bé, aquesta possibilitat només es desenvolupa bé a la dorsal del Montnegre, amb

15 No en va el topònim ca l'Areny hi apareix vinculat a l'inici de l'areny de la riera de Dosrius, abans del meandre de Sant Llop.

16 ALZINA, N i JUBANY, M.A., 1989

17 RIBAS, M., 1934.

18 MONTSERRAT, P., 1968.

19 *Mota o mot*: marge de terra, cobert o no de vegetació, que s'aixeca al límit exterior de la llera d'inundació d'una riera o riu, per tal d'evitar que la rierada afecti els terrenys adjacents. La mota es pot generar de forma natural.

Pere Montserrat i Recoder, botànic de referència de la Serralada litoral, en plena tasca de diferenciar els roures de la roureda culminar del Montnegre. (Fotografia: Joan Manel Riera, tardor 2006).

alzinars muntanyencs, amb rouredes de roure africà i de fulla gran i amb una fageda residual. També als cims plans del Corredor i als collets de la serra Polseruda, amb alzinars muntanyencs i pinedes testimonials de pi roig. Això és degut a l'existència de sòls profunds i ben estructurats, rics en nutrients i capaços de retenir aigua. Per contra, els esqueis del Montalt i de la Polseruda i la resta de les serretes litorals, a més d'estar mancats d'aquests factors essencials, han estat cataus molt humanitzats en diverses etapes de poblament.

A totes les èpoques les carenes i turons han servit als interessos humans i han estat ben poblats: abrics neolítics de les esqueieres (Polseruda-Montalt...), poblats ibèrics (turons del Vent, Castellar, Montbrugós, etc.), torres de guaita d'època romana i posteriors (Castell Vell, torrassa del Moro, Torretes de Calella), poblament medieval (castells de Llinars, Dosrius, Montalt, Montpalau, Palafolls, Mata, ermites del Far, Corredor, Llorita, Sant Martí, Santa Maria, l'Erola, Vallmanya, etc.), fins a l'actualitat, quan ha perdurat el poblament disseminat més o menys

permanent i s'hi han establert nous nuclis d'habitatges (Can Massuet - El Far, Can Bruguera, Can Carreres, etc.) i nous sistemes de comunicació (repetidors de telecomunicacions arreu, torres de guaita d'incendis al Corredor, la Telefonista, el Fangar i el turó de Miralles o, fins i tot, el radar de seguiment d'aviació comercial a la punta de Garbí a Calella).

Un dels aprofitaments econòmics més rendibles lligats a les carenes i els seus estreps –on sovint hi ha la roca més resistent– ha estat el de la pedra. L'explotació manual dels afloraments de granodiorites i de granits als cims del Corredor (pedreres de les Roques de Mataró o del Pare Jaume, per exemple) va persistir fins a la dècada del 1970. Actualment estan en explotació els dics de granitoids durs més accessibles a les grans vies de comunicació (ca l'Alzina Vell de Vallgorguina, ca l'Esteper de Llinars o el Portell de Dosrius, per exemple). Els projectes de restauració d'aquestes pedreres i d'altres d'abandonades topen amb la nova situació contradictòria que presenta la seva ocupació per ducs (*Bubo bubo*) nidificants als seus esqueis verticals.

La línia carenada del Montnegre

Un comentari especial mereix la carena culminar del Montnegre. Des del turó d'en Vives, a ponent, fins al d'en Xona, a llevant, la partió del Maresme i del Vallès, que coincideix amb la línia divisòria de les conques de la Tordera i de la riera de Vallalta, la serralada assoleix el seu sostre sense baixar dels 700 metres d'altitud. Una successió de turons suaus i colls ben marcats (Prat Perelló, el Freixe, Vaivens de la Casanova i de la Casavella i els plans de la Tanyada i de les Barqueres) conformen aquesta carena.

El microclima que condiciona en potenciar la condensació dels llevants i la marinada i ser receptora dels vents freds del nord –hom hi albira el Canigó– ofereix noves oportunitats introbables a la resta de la serralada. Oportunitats aprofitades, entre molts altres organismes, per una població de faigs, per les extenses rouredes culminals de roure africà i de fulla gran, per la *Pulmonaria longifolia*, pel talp (*Talpa europaea*) o per la rata esquiolera (*Glis glis*), gran troballa recent de l'equip del Museu de Granollers Ciències Naturals. Alhora, i segons interpretacions del doctor Pere Montserrat (1968), la mole del Montnegre ha obstaculitzat la dispersió del roure martinenc (*Quercus pubescens*) –inexistent a la Vallalta–, empès per les glaciacions.

Plans careners: antigues superfícies d'erosió cultivades

La línia Corredor - el Far - can Bordoi - torrassa del Moro marca un pla resultant d'una antiga acció erosiva (d'això fa milions d'anys) que va desgastar pel damunt l'antic massís

del Corredor, i que va donar lloc (a la zona descrita) a les planes careneres de la Torrassa, can Bordoi, Castell Vell (en part), el Far, can Bosc, ca l'Arenes, Forn del Vidre i el Corredor. Aquestes planes han estat ocupades tradicionalment per conreus de secà i pastures, així com farratges allà on la potència de sòl permeable ha perllongat la seva saó. Aquest factor de relativa riquesa en aigua i en producció agroromadera ha potenciat un intens establiment rural; el més dens i ric de tota la muntanya.²⁰

Esqueieres: la vida a la roca

Els dics de granitoides durs han donat lloc a un relleu abrupte a la carena Polseruda-Montalt. Les boles de roca hi són freqüents (així com a les zones leucogranítiques del Corredor) i configuren aquest crestall com un biòtop peculiar. Petits microsisemes vinculats a la roca s'hi estableixen. Diferents espècies de líquens, molses, falgueres i d'algunes plantes superiors són característiques d'aquests castells rocallosos. També algunes espècies d'animals vertebrats colonitzen especialment aquests ambients; per a fer catau, per a caçar o per a marcar el seu territori. Sargantanes (*Podarcis sp.*) i dragons (*Tarentola mauritanica*) s'hi amaguen, s'escalfen, cacen i hi ponen els ous; el gat mesquer o genetia (*Genetta genetta*) fa el cau a sota i la latrina a dalt. Els cabirols (*Capreolus capreolus*) hi celebren els seus festejos territorials. També els humans els han colonitzat, com a abric de pastors al

neolític,²¹ com a amagatall en diverses guerres, com a resguard de caçadors o per a la pràctica actual de l'escalada. El Nyacapà, al vessant ponentí del Corredor, és un d'aquests esqueis, dels més coneguts i el de nom més peculiar. Un bandoler s'hi amagà segles enrere;²¹ fou penjat a la forca, a Sant Celoni, conjuntament amb dos companys d'aventures.

CLOENDA

El Montnegre i el Corredor, ara amables, ara feréstecs, són diversos, complexos i, a voltes, sorprenents. Pocs paratges són tan corprenedors com la baga del Montnegre quan floreixen els cirerers; o com la roureda culminant al pic de l'estiu. Pocs alzinars vells i madurs com els de les raconades del Corredor s'acosten tant a prop de mar.

Carreres Candi, Marià Ribas, Pere Montserrat, Esteve Albert, Pito de can Vallalta, Martí Boada, Joan Borrell, Jaume Mora, Pedro Cordero i molts més li han dedicat les seves recerques en diferents èpoques i des de diferents punts de vista. Cal integrar les variades perspectives aportades per les diferents disciplines. És condició imprescindible per assolir una comprensió adequada del territori. És peça bàsica per aconseguir una ocupació i una gestió sostenible d'un tros de país.

BIBLIOGRAFIA

ABRIL, J. M. (1994): «Carboners de la Cerdanya, el Ripollès i Almeria treballant al Montnegre al final del segle XIX». *Lauro*: 18-23.

ALBERT, E. (1989): «La vall de Durrius i el castell de Montalt». *El Comú*. Dosrius.

ALSINA, N.; JUBANY, M. A.; RIERA, J. M. (1988-1991): «Apunts per a una història de Dosrius». *El Comú*. Dosrius.

ANÒNIM (1937): «Un document interessant». *Butlletí Agrupació Excursionista Badalona*, 7 (34): 1-6. Badalona.

ARRIBAS, G.; CONESA, G.; RIERA, J. M. (1981): *Guia didàctica de natura del Corredor*. Dosrius, 1981.

ARRIZABALAGA, A.; BERTRAN, J. (1995): «Un elefant antic a Canyamars». *II Jornades d'Estudiosos del Montnegre i el Corredor*, Diputació de Barcelona.

BASSOLS, DAVÍ, LOU, LLEONART (1996): *Caus, coves i abrics prehistòrics*. Mataró.

BONET i GARÍ, L. (1983): *Les Masies del Marresme*. CEC. Barcelona.

CARRERAS CANDI, F. (1904): «Orígens de la riera d'Argentona». *L'Avenç*. Barcelona.

ENRIQUE, P. (1981): *Estudi geològic del Corredor*. Inèdit.

FLAQUER, C.; ARRIZABALAGA, A.; TORRE, I. (2001): «Latrines de gat mesquer (*Genetta genetta*): una eina d'estudi de la fauna del Parc Natural del Montnegre i el Corredor». *III Trobada d'Estudiosos del Montnegre i el Corredor*. Monografies 32, Diputació de Barcelona, pàg.: 59-62.

GEL, J. (1988): «D'on ve el nom de Canyamars?». *El Comú*. Dosrius.

INSTITUTO GEOLOGICO Y MINERO DE ESPAÑA. *Mapa Geológico de España*. 1:200.000. Full Barcelona.

MONREAL, L.; BARRACHINA, J. (1983): *El castell de Llinars del Vallès*. Barcelona.

MONTSERRAT, P. (1968): *Flora de la cordillera litoral catalana*. Mataró.

OLMO-VIDAL, J. M. (2001): «Estudi ecològic dels ortòpters dels prats sabanoides d'albellatge al Parc Natural del Montnegre i el Corredor», *III Trobada d'Estudiosos del Montnegre i el Corredor*. Monografies 32, Diputació de Barcelona, pàg.: 23-28.

PRATS, R. (1988): «Els pous de glaç». *El Comú*. Dosrius.

QUER, J. (1764): *Flora española*. Volum IV. Madrid.

RIBAS, M. (1934): *Origen i fets històrics de Mataró*. Mataró.

SOLÉ SABARÍS, L. (1958): «La xarxa hidrogràfica». A: *Geografia de Catalunya*, vol. I. Barcelona.

VILAPLANA, J. M. (1987): *Guia dels paisatges granítics dels Països Catalans*. Ed. Kapel, Barcelona.

²⁰ Val a dir que el despoblament rural és galopant, pràcticament total pel que fa a dedicació prioritària al sector primari. Les fondalades, àrees de màxima riquesa, pel damunt de la muntanya, és on resten les darreres explotacions agroromaderes importants, al límit de la rendibilitat.

²¹ Aquests afloraments rocallosos han estat excavats en successives etapes els darrers anys, per estudiosos vinculats al Museu de Mataró. Consulteu els seus articles.